
ROVDYRTAP OG ERSTATNINGSUTMÅLING

ØST-FINNMARK 2015

SÁMI EALÁHUSSEARVI
SAMISK NÆRINGSFORBUND

Innledning

Dette papiret er ingen vitenskapelig fremleggelse fra reinbeitedistriktet, men i det vesentlige nedtegnede synspunkter om rovdyrutfordringene i samisk utmark fra tradisjonsbrukerne som har arbeidet både som jeger, høster og som reindriftsutøver. Uformell kompetanse utvikles gjennom ulike arbeidsprosesser og har alltid eksistert i det samiske samfunnet. Denne kompetansen har gjort mennesker selvstendige, selvbergede og uavhengige. Etter hvert som reindriften er blitt mer differensiert og spesialisert, har formell skolebasert kompetanse fått større betydning. Men folk i Indre Finnmark har fremdeles trygg forankring i et felles tradisjonelt kunnskapsgrunnlag. Det har også utviklet seg en forståelse at urfolkskompetansen skal være mest mulig likeverdig i kommunikasjonen med storsamfunnet. Rovdyrforvaltningen utgår i dag i hovedsak på forskning og erfaring fra skolebasert kompetanse. Forståelse og kunnskap fra samisk hold om rovdyprene er som med alt annet fraværende i norsk forvaltningsprosess.

Samisk materiell kultur blir presset fra mange hold av den raskt voksende norske moderniteten i Sápmi. Dette skjer på tross av at storsamfunnet på 1980-tallet lovet samene å sette bremsene på for få slutt på den massive usynliggjøringen og diskrimineringen av samisk kultur og næring. Stortinget vedtok opprettelsen av et eget folkevalgt organ for samene, Sametinget som kom i gang i 1989. Samene fikk urfolkstatus i grunnloven og samisk ble likestilt med norsk språk i forvaltningen. Finnmarksloven ble opprettet. Den la grunnlaget for opprettelsen av Finnmarkseiendommen med Sametinget sammen med fylkeskommunen i førersetet. Dette organet overtok etter Statskog forvaltningen av grunnen i Finnmark fylke. I forvaltningen av utmarka har dette organet hatt liten eller ingen effekt på utvikling av samisk naturbruk. Heller ikke lovfestelse i naturmangfoldlovens § 8 om bredere hensyn til samisk tradisjonsbruk har gitt resultater.

Reindriften ble også lovet sterkere beskyttelse i lovverket og tilføring av nye næringstiltak for styrking av næringens økonomi. Det har ikke skjedd i større grad. Reindriften må kontinuerlig omstille seg, med nye trusler om tvangstiltak om nedslakting som bidrar til usikkerhet og frustrasjoner for reindriftssamene. Næringens rammevilkår er svekket, prisen på reinkjøtt har stått stille i mange år som gir store utfordringer til næringens økonomi. Ungdommen gruer seg å overta. Økt rovdypertap kan ødelegge næringens allerede svekkede bunnlinje.

Forvaltning av rovdyr i Finnmark

Rovdyrforvaltningen blir lovregulert gjennom naturmangfoldloven. Denne loven fastslår at alle arter skal finnes i levedyktige bestander i sine naturlige utbredelsesområder. Likevel preges forvaltningen av politisk kompromiss og mindre på reindriftens meninger, hensyn og tradisjonskunnskap. Anvendelse av tradisjonskunnskap er i år 2009 blitt lovfestet, og § 8 i Naturmangfoldloven står følgende om erfaringsbasert samisk kunnskap: Myndighetene skal videre legge vekt på kunnskap som er basert på generasjoners erfaringer gjennom bruk av og i samspill med naturen, herunder slik samisk bruk, og som kan bidra til bærekraftig bruk og vern av naturmangfoldet.

Det er også slått fast at gaupe og jerv tar mest rein. Det viktigste beslutningsgrunnlaget ved utmåling av erstatning av rein, er antall kadavre som er dokumentert tatt av rovdyr. I tillegg erstattes det for tap av rein fordi det vurderes som overveiende sannsynlig at rovdyr er årsaken til at dyrene er tapt. Siste reindriftsår er flere rein dokumentert tatt av rovvilt.

I Reinbeitedistrikt 9 i Tana anser statens viltforvalter gaupe ikke å være til vesentlig plage for reindriften i 2015.

Jakttradisjoner i Sápmi

Før vi gir ordet til våre samiske naturvitere (intervjuet på bånd) trenger vi litt samisk fangstlære. Ulv fanges normalt ved å gå på ski etter den når snøen er dyp og bærer skiene. Når ulven tas igjen, slår man den i hodet eller nakken, over halsgropa eller på nesa der den er svart. Man må være rask for ulven er snar med å angripe staven med kjeften. Dersom samene faller i basketaket, har han samekniven. Jerven yngler i slutten av mars i en steinur, eller i mangel av ur så graver den en grop i bakken eller i snøen. Jerven har normalt to eller tre unger. Når jerven forlater gropen sin tar den med seg ungene. Den begynner å vandre i femte måned. Hvis man ikke har hund, er det vanskelig å nå den igjen. Hunden oppholder jerven til samene kommer fram. Hunden kan også følge sporet i bar mark eller skare.

Bjørnen er et underlig vesen som lever hele vinteren uten å ete. Den blir ikke sint på samene som kommer til den og gjør den heller ikke noe ondt. Når man vil felle den, så smyger man seg fram og ikke en kvist skal brytes. Man skal nærme seg den motvinds, så den ikke får teften av deg. Om man er modig så skyter man den rett ned som en rype. Om man bare sårer den, så blir det farlig. Den springer på deg. Da skal man gå til side fra der man skjøt. Bjørnen

springer dit børsa smalt. Når den kommer til skyte plassen, står den der og ser etter jegeren. Om den ikke ser jegeren, går den bort derfra om den ikke er blitt såret. Reinen kan ofte skremme opp bjørnen fra hiet, og da kan skytteren ta den. Man skal vite hvor bjørnen går og man forfølger sporet. Da skal man passe seg for at den ikke oppdager deg, for da kan den gå en omveg og legge seg nær sporet for å angripe deg. Den kan også om vinteren legge seg i en snøskavl og vente der.

For elgen skal man passe på at man ikke snakker, og ikke skal man gå pågående så man knekker kvister eller går på trær. Den hører og lukter, og så blir den redd. Elgen er et klokt dyr at den holder til bare i tett skog så den er vanskelig å se. Man bør ha elghund i jakten, for den finner elg raskt.

Naturviternes erfaringer i dag

Nå gir vir ordet til naturviterne våre: Når myndighet skal dokumentere bestanden av rovdyr, så teller man normalt ynglingene (ungan). Da må man ha spor å gå etter for å finne hiene eller utgangspunktet der rovdyret opererer i fra. Man teller ikke voksne enkeltindivider, men teller yndlingene. Dette er kjempevanskelig dette med sporing, særlig dersom det har vært eller er mye vind på fjellet. Spesielt de to siste årene har vind skapt store problemer med å spore opp dyrene i Tanadalen.

I fjor ble det skutt veldig lite gaupe, det var ikke fordi området var fri for gaupe mener vi. Det var vanskelige værforhold under registreringen, som det ikke tas nok hensyn til i rovdyrforvaltningen her nord når rapportering skal avgis. Det er mye lettere sør i landet, der er det tett skog og lite vær. Grunnet vind og mørketid ble det var knapt noen dager det var muligheter å dokumentere sporene til ynglingene sist vinter. Man må følge sporene i tre kilometer for å kunne fastsette om gaupa har ynglinger som følger moren. Dersom mora og ynglingene har krysset et forblåst berg, så brytes sporbarheten og kan derfor ikke dokumenteres. Ynglingenes spor må følges i over tre kilometer uten avbrudd.

Sporing av rovvilt

Et nærliggende eksempel i jakta på gaupe er at viktige sporfunn som går over islagt terreng og fortsetter inn i et bergparti eller over til ulendt terreng, slike spor blir ofte underkjent fra forvaltningen. Dette på tross av at slike spor i ettertid identifiseres som gaupe. Etter nærmere granskning finner man gjerne funnsteder med reinkadavre som er blitt drept av gaupe på vegen mot kysten.

Her kan man påvise om det er gaupe som har vært på ferde. Mora dreper ofte mange reinsdyr framover på din rute, eter litt av hvert kadaver, tar til seg lite, men yndlingene spiser alt som blir igjen. Det betyr ingenting for dokumentasjonen om man finner tusenvis av voksne gauper, det er bare ynglingene som teller med. Ungene går som oftest i moras fotspor. Det nytter ikke om de krysser sporene flere ganger, f.eks. ungene kan gå rundt et tre eller ikke helt følger sporene til mora. Det nytter ikke å få dette bekreftet før en bestemt sporing med GPS-logg er blitt registrert over en distanse på tre kilometer, da først foreligger det et formelt grunnlag for godkjenning. Om de samme sporene fortsetter over et avblåst berg etter f.eks. 2,9 km, så godkjennes ikke denne sporingen.

Gaupene går i sine faste ruter, og en dag var det snakk om tre gauper som streifet i Tanaområdet. Dette var i forbindelse med en viktig skjæringsdato for gaupe, som er 15. mars. Da begynner brunsten for gaupene. Da kan voksne hangauper følge tisper, men da er det ikke lov å registrere dem. Gaupene var helt tydelig i skråningen, og når de ikke er skremt så følger de ikke etter hverandres fotspor. Kan man avbilde disse gaupene som dokumentasjon. Jo, men et eksempel på skadefelling av jerv illustrerer dette nærmere. Under jakten møtte de på gaupe. Det ble tatt bilde av ungene og det ble ringt inn til forvaltningen om man kunne få den dokumentert med foto. Nei, sa de der, du må ha trekkloggen på GPS. Etter en steinhard forhandling fikk man under tvil bruke foto som dokumentasjon. Det er anstrengende å komme til med andre dokumentasjonsmetoder enn trekkloggen om man skal kunne dokumentere sammenhengende spor over de omtalte kilometerne. Når man finner ynglingene, så ganger forvalterne antallet med 4 eller 5 (ikke helt sikker på tallet), og finner tallet på sum gauper i området. Vi vet jo at sentrale myndigheter vil beholde flest mulig rovdyr og gauper i Finnmark. Det er utgangspunktet for hele rovdyrpolitikken fra statens side. SNO er markarbeidene til direktoratet, og når myndighetene mener noe så følger SNO dette lojalt opp.

Tips fra folk

På et seminar i Finnmark skulle man drøfte bl.a. nye takseringsmetoder for rovdyr. Metodikken var illustrert på et kart der det var merket felter med fargene rødt, gult og grønt. Kartet kunne ikke være riktig. Bl.a. var det markert at det bare finnes gaupe på innlandet, og skjønnte jo fort hva som hadde skjedd. I kysten er det blåst og vanskelig å dokumentere rovdyrene, mens det

er enklere å gjøre bedre arbeid i områder med stabilt vær. Det er i Pasvikdalen, Neiden og i Tanadalen er det mindre komplisert å dokumentere sporene. Men klimaendringene har gitt mer vind til disse områdene. Sporene dekkes av snøføyk og forsvinner med vinden. Det er glissent med folk på finnmarkskysten og folk gidder ikke der særlig grad å melde ifra om rovdyr. Det er bare noen få prosent av befolkningen som er interessert i jakt på rovvilt og mange tror at dyrene er fredet.

Jakt sørpå

Man kjenner jakten lenger sørpå. Der er det opptil hundre mann som er med i jaktlaget, det samme antallet står på ventelister. Der nede er det hundretusener av folk, mens det f eks her i Tana er 3 000 mennesker, og ganger du opp antatt interesseprosent så er det ikke mange sjeler her som bryr seg særlig om felling av rovdyr. Det med politikken igjen, man må trø veldig varsomt f eks i kysten om hvem man skal spørre om spor og sånt etter rovdyr. Fastboende liker å se gaupen reke litt rundt husan. De vet jo at dersom de rapporterer til SNO om spor av rovdyr, da blir disse registrert på rovdatabasen. Da kan starten på jakten ta til ganske raskt på observerte dyr.

Rovvilt og rein

Man vet jo at rein om vinteren beiter sammen i større utskilte grupper. Dersom hver siida-andel har 500 rein hver, og vi vet at gaupa ikke kjenner reinmerker. Gaupa eter jo ikke mer hos en enhet og mindre hos den andre enheten (siida-andelen). Den spiser jo vilkårlig, og da er det opp til siida-andelen å dokumentere sitt tap. Det er jo helt tilfeldig hvilke rein den tar, det er i hvert fall ikke på vegen at gaupa tar rein. Reinen blir jo angrepet på fjellet og rovdyr opererer oftest i områder der man ikke kan kjøre snøskuter. Da er det vanskelig og nesten helt umulig å finne reinkadaverplassene for dokumentasjon. Du må nesten gå der til fots for å klare det. Gaupa har ingen fast hi, men den har sine områder. Det er feil å yte rovdyrerstatning til en siidaandel på kr 15 000 og til en annen i samme område kr 200 000. Dette kan ikke bygge på pålitelig skjønn.

Det er en utfordring også å kunne fastslå hvilke type rovdyr som dreper f eks rein. Det som kjennetegner at gaupen er årsak til rovdyrdrap er normalt at spiserøret til reinen har fått et bitt på fire hull. Gaupa henger rundt halsen på reinen til den blir kvelt. Når gaupe tar rein blir det vanligvis stor blodsutgytelser fra reinen, og en ganske stor blodrand fra reinen blir igjen på snøen.

Det kunne man tidligere ta bilde av, og slik dokumentere tapet. Et eksempel engang fra dette området forteller litt om det. Forvalter sier denne metodebruken er nå blitt innstrammet, det kunne jo også være blod etter åte mente de. Men selv om man vet at det blir lite blod fra ei dau kropp, så jeg vet ikke. Det ble tatt bilde av blodranden, bilde av reinen og av alt viktig omkringliggende. Det hjalp ikke. Det er blitt vanskeligere og vanskeligere å dokumentere rovdyrdrap. Metodene blir sannsynligvis fjernet fordi SNO finner metoder i nye forsøk på svindel, f. eks. funn av tangmerker som er etterlignet gaupebitt på rein laget av menneske. Med å gjøre gode metoder problematiske i dokumentasjons-arbeidet, så blir man å straffe hele næringen fordi resultatet blir færre rovdyrerstatninger til reindriften. Når reinen ligger nede etter rovdyrangrep, kommer jo mange andre predatorer til, som f eks ørn, jerv, rev mv. Disse begynner ikke å rive hull i skinnet for å komme til maten og godsakene, men starter å spise fra såret som er åpent. Rovdyrene spiser på veldig kort tid hele kadaveret, sammen med eventuelle gapeynglinger. Det som også kjennetegner gaupedrap, er at gaupa starter først å spise skinka av reinen (steika).

Bjørn på veg inn

Forvaltere baserer seg nå at det er bare noen få rein som blir tatt av gaupe i Tana. Det er ingen som våger å korrigere dette, eller blir satt på plass på en eller annen måte. De fleste gidder ikke å involvere seg. Men et eksempel på at mye rart blir sagt av myndighet om rovdyrene, er følgende historie:

Sommeren 2015 gikk forvaltningen ut i media etter at Sør-Varanger området ble sterkt plaget av bjørn, og hadde bl.a. tatt en bøling sau. Han sa at årsaken til bjørneangrep skyltes for lite bær som bjørnen kunne leve av. Vi som er oppvokst i Finnmark har ennå ikke opplevd at det finnes blåbær i midten av juli måned, og i den tiden bjørnen tok sauene. Å kunne si sånt, er forunderlig. Dersom det hadde vært en privatperson som hadde uttalt seg slik, så hadde vedkommende blitt tatt hardt på og sikkert tatt inn til avhør. Den riktige versjonen er at det er blitt flere bjørn i området vårt. Det kommer av at det er blitt økning av bjørn i Finland bl.a. fordi bjørn i Russland har trengt seg inn hit. Dere vet jo at når det blir mye bjørn i et område, så blir mange unge hanner skyflet ut fra reviret og må derfor finne andre leveområder.

Fra rovdyrforvaltningen kom det ikke et ord i radioen om at årsaken til øket bjørneplage i Øst-Finnmark har sammenheng med presset fra Inari og Russland. I Finland har man trolig bedre bjørneforvaltning enn i Norge. Derfor

har de på finsk side i øst økt bjørnekvoten med ti flere bjørn p.g.a økt innvandring av russebjørn. Vestover i Finland er det ikke plass til disse unge hannene, derfor må nye bjørn trekke mot øst. Fra Inari er det ikke mer enn 100 km til Nesseby og Tana, så det er ikke rart at bjørn har begynt å ta sau i Øst-Finnmark. En sauebonde i Nesseby mistet sist sommer hele nitti sau til bjørn, dvs. halve besetningen. Saue bønder i Tana og Nesseby, også reindriften kommer i tiden fremover til å bli plaget mye av bjørn. Verre blir det også når SNO og staten har store problemer med å godkjenner de riktige hundene til oppsporing og jakt på bjørn.

Rein og rovvilt

Enn jerv, hvordan oppfører den seg i naturen og som rovdyr med hensyn til rein. Her kunne reindriften selv kunne gjøre mer for å beskytte seg mot jerven, dersom de hadde skjønt systemet. Jerven vandrer over større områder enn gaupa. Det har vært gjort et merkingsprosjekt på jerven, med GPS målinger av jerven som viser at jerv herfra kan vandre helt til sør i landet. Om reindriftsutøvere finner spor av jerv, bør vokterne ta tid til å forfølge sporet til de kan ta avføringsprøver av den for å sende den inn til rovdyrforvaltningen. Jo mer jerv man kan registrere i et reinbeiteområde, dess bedre kan reindriften være rustet i forhold til fylkesmannen om forvaltningen av dyret. Jerven spiser ikke gress om vinteren, men reinkjøtt. Det er vanskelig å dokumentere jerveavføring. Jerven er som katta, den gjemmer unna avføringen slik som katta gjør. Utmarksutøvere går mange tusen kilometra uten å finne jerveskit. Det har aldri vært så mye jerv i moderne tid i Finnmark som det er nå. Dersom man fortsetter med dagens rovdyrforvaltningen, så vil reindriften bli oppspist. Fylkesmannen har satt en kvote på felling av bare to dyr i år. Dette er ikke riktig tall.

I mange medieoppslag sørpå får man inntrykk av hvordan myndighetene går fram. Der blir bøndene skikkelig tynt eller plaget. Man setter rett og slett kjepper i hjulene i skadefelling av rovdyr og iverksetter harde kriterier slik at flest skadefellinger ikke har sjanse å lykkes. Regelverket er dessverre mer tilpasset rovdyprene fremfor folks dyrehold. Småbøndene blir nødt til å slutte, mens de store står tilbake med halvert bruk p.g.a. store rovdypertap. Rovdyrplagen blir så betydelig at den går utover økonomien, og bøndene taper. I den situasjonen er staten aktiv og vifter med noen millioner kroner så bonden gir opp sitt dyrehold.

Om vintrene når det er mye snø, har jerven gode dager. Da går reinen i gjennom snøen, da er det lett for jerven å drepe reinen. Jeg har mange ganger satt ut jerveåter på fjellet med tilsyn av kamera. Det er for å trene hunder når jeg legger ut åte. Når det forekommer store snøfall, da er det ikke mye jerv på mine åter. Det lurte jeg lenge på hva årsaken kunne være. Reven vandrer lite når det er snøfall, og jeg tenkte at da holder jerven seg også i ro. Men det er faktisk motsatt. Da er nemlig jerven ekstra aktiv i sin jakt på rein. Om det kommer en halvmetre eller en meter med snø, så flyter jerven opp på snøen og får dermed god fart. Mens reinen brytes ned i snøen og blir slik et lett bytte for jerven. Det samme skjer dersom det blir mildvær og det har snødd mye. Jerven bruker tida nå å drepe mest mulig dyr, tar seg nesten ikke tid heller å drepe reinen på skikkelig vis. Det har hastverk å gå til neste angrep. Dersom bakken er hard, har jerven store problemer med å få tak i frisk og sprek rein. Da har reinen lite å forsvare seg med mot jerven. Etter å ha drept dyrene, begynner jerven å partere dyrene og graver kjøttet for lagring til sine matgjemmere.

Økt rovvilt

De vanligste reinpredatorene i samiske områder er gaupe, jerv og ørn. Etter hvert vil reindriften få merke økt bjørneskader på dyrene sine. Det ser man jo i Sverige, der tar bjørn mye rein og meget plagsom for reindriften. Mange yngre utøvere slutter med reinhold fordi overskudd fra driften nærmest er umulig å oppnå med økt rovdyrtaap.

Elg er vanskelig å ta for de samme predatorene som lever av rein. Kanskje noen mindre kalver, men elgkua er jo stor og ruvende. Man har aldri sett noe tilfeller der elg blir tatt av rovdyra, hørt bare om et tilfelle, men det er helt usedvanlig. Gaupe kan leve lenge på smådyrene som mus, hare mv., men ikke jerven. Det er foretatt mye forskning på at gaupe og jerv eter seg godt inn i reinbestanden. Dersom det er rein i området til gaupa, så dreper den mye rein. Et annet forhold som også er interessant. Om du får skadefelling på jerven, så skal den jo dø skulle man tro. Men her er det også hindringer i vegen. Dersom du oppdager jervespor, så har du ikke lov til å kjøre med skuter etter at jerven begynner å springe. Da må du stoppe skuteren. Dette synes jeg i starten på min karriere som rovdyrjeger var merkelig. Jeg sa til fylkesmannens folk å nå tuller dere med meg. Hvordan skal jeg da nå jerven. Jeg mente det er ingen mann i verden som kan gå inn eller løpe inn jerven. Når jerven begynner å

springe, så skal du stoppe skuterene og de andre fra jaktlaget går rundt for å postere og håpe på at jerven springer på deg.

Her må det være en hel bataljon med jegere postert ut for å kunne komme til skuddhold. Det er ikke mange sjansene man får å komme jerven nær, og i februar er det ikke mange timene lyst heller. Man spør seg, kan man ikke bare gå rett på jerven å skyte den ned. Nei, det kan man ikke mener forvalter. Da risikerer du at jerven får varige mén om man jager den for hardt. Skal den uansett ikke dø. Nei, jo, det er så mye om og men. Slik er det bare blitt!. Det samme gjelder å bruke effektive jakthunder på bjørn. De er praktiske fordi de finner bjørnen lett og raskt, men nei de effektive midlene får man ikke bruke. Det er mer synd på bjørnen enn på byttet, selv om den f eks har tatt hundrevis av sau! Det er ikke synd på lam som har sett mora blit drept foran øynene demmes.

Skadeskyting av gaupe er problematisk, men der er det samme kriterier som for jerven. Det spesielle her er at gaupejakt må foregå mye til fots. Skuterene er rett og slett bare i vegen. Ja, ja dersom man kunne bruke skuter i forbindelse med gaupejakt hadde den vært raskt utryddet.

Konklusjon

Konklusjonen basert på informasjoner i dette notatet må bli at myndighetenes skjønnsmessige vurderinger av rovdyrbestandene i samisk område bygger på lite pålitelig grunnlag. Metoden for dokumentasjon av bestandene slår ofte feil fordi sporbarheten etter rovdyret er blitt vanskeligere med økt ustabil vær på grunn av klimaendringen.

Rapportene fra rovdyrforvalter kan også være lovstridige, all den stund reindriftstradisjonene ikke i tilstrekkelig grad har fått innvirke på bestandsmålingene og andre prosesser som danner grunnlaget for tapserstatning, jfr. bl.a. naturmangfoldlovens § 8, som har denne ordlyden: `Myndighetene skal videre legge vekt på kunnskap som er basert på generasjoners erfaringer gjennom bruk av og samspill med naturen, herunder slik samisk bruk, og som kan bidra til bærekraftig bruk og vern av naturmangfoldet`.

Direktoratet må i henhold til dette ta initiativ til kontakt med reindriften for å få i stand forhandlinger om bedre bestandskriterier i registrering av rovvilt i samisk distrikt. Dersom samhandling med reindriften ikke kommer i stand, må reindriften eget organ NRL ta initiativ.

LJI/nov. 2015